

– систематизації свого особистого досвіду та досвіду вищестоящих інстанцій для одержання знань про тенденції застосування матеріального й процесуального законів у судовій практиці;

– оволодінні рекомендаціями науки кримінального процесу, криміналістики та судової психології щодо оцінки доказів та їх практичної реалізації;

– економії процесуальної форми під час обрання найбільш оптимальних та надійних засобів доведення для одержання доказової інформації;

– вмінні правильно планувати судове слідство та своєчасно висувати судові версії, які зумовлюють повне, об'єктивне та всебічне дослідження обставин вчиненого злочину.

Як висновок доцільно відмітити, що навіть найбільш сучасний закон не може претендувати на абсолютну ясність для тих, хто його застосовує, особливо якщо враховувати, що у кожній кримінальній справі суддя стикається з конкретною життєвою ситуацією, індивідуальною та неповторною. Цим, зокрема, зумовлена система безперервного підвищення професійної та загальнотеоретичної кваліфікації національного суддівського корпусу, оскільки поверхове загальнотеоретичне знання права багато в чому зумовлює суддівські помилки.

Надійшла до редколегії 18.07.05

В. Борисов, академік АПрН України,
О. Пащенко, кандидат юридичних наук (НЮА України)

До питання про сутність кримінально-правової характеристики злочинів

Для розроблення наукових рекомендацій щодо пізнання злочинів, встановлення їх ознак, методик розкриття та причин їх вчинення, а також обставин, пов'язаних з ними, необхідним є не тільки вивчення нормативно-правового масиву, яким забезпечується боротьба із злочинністю та практика його застосування, а й глибоке комплексне дослідження злочинів як негативних соціальних феноменів певного виду. Це закономірно приводить до необхідності розроблення науки кримінально-правового циклу галузевих видів юридичних харак-

теристик відповідних злочинів: кримінально-правової, кримінально-процесуальної, кримінологічної та криміналістичної¹. Тобто юридична характеристика надається низкою юридичних галузей знання: науками кримінального та кримінально-процесуального права, кримінологією, криміналістикою, теорією оперативно-розшукової діяльності тощо. Ці галузі знання досліджують ті чи інші види злочинів з погляду свого предмета дослідження².

В літературі вже відзначалося, що поняття кримінально-правової характеристики ще не наводилося³, проте неодноразово висловлювалася думка, згідно з якою її слід розуміти як аналіз системи елементів складу злочину⁴.

Видається, що для розуміння кримінально-правової характеристики слід виходити з того, що в ній повинні відбиватися особливості певного виду злочинів, які мають значення для з'ясування їх соціальної та юридичної природи (сутності), суспільної небезпечності, змісту ознак, кримінальної відповідальності, призначення покарання тощо. Тобто *кримінально-правова характеристика являє собою систему, суму спеціалізованої наукової інформації про певний вид злочинів*. Тому, як і будь-яка інша система, кримінально-правова характеристика складається з взаємопов'язаних складових частин — певних елементів, що її утворюють. На наш погляд, такими елементами є: 1) соціальна обумовленість встановлення та збереження кримінальної відповідальності за певний вид злочинів; 2) суспільна небезпечність певного виду злочинів, як їх матеріальний субстрат; 3) протиправність діяння та її місце в системі нормативного визначення заборони відповідного виду суспільно небезпечної поведінки; 4) склад певного виду злочинів; 5) суспільно небезпечні наслідки та інші обставини вчинення злочинів, що знаходяться поза

¹ Див.: Криміналістика: Підручник / В. М. Глібко, А. Л. Дудніков, В. А. Журавель та ін. / За ред. В. Ю. Шепітька. — К., 2001. — С. 367, 368.

² Див.: Матусовський Г. А. Экономические преступления: криминалистический анализ. — Х., 1999. — С. 46.

³ Див.: Вказ. праця. — С. 47.

⁴ Див., напр.: Криміналістика. Криміналістична тактика і методика розслідування злочинів: Підручник / В. О. Коновалова, Г. А. Матусовський, В. Ю. Шепітько та ін. / За ред. В. Ю. Шепітька. — Х., 1998. — С. 145, 146; *Лавленко Р. М.* Кримінально-правова характеристика незаконного нарковиробництва // Вісник Запорізького юридичного інституту МВС України. — 2000. — Вип. 4. — С. 157–166; *Тяпкін А. С., Чехунов Д. Н.* Кримінально-правова характеристика злочину, передбаченого ст. 176 Кримінального кодексу України «Порушення авторського права і суміжних прав» // Вісник Національного університету внутрішніх справ. — Х., 2001. — Вип. 15. — С. 25–31 та ін.

межами складу певного виду злочинів, але притаманні їм вчиненню; б) особа злочинця.

В системі елементів кримінально-правової характеристики центрального місця посідає **склад злочину**¹. Це пояснюється тими функціями, які він виконує. Серед них першочергове значення має фундаментальна функція, яка полягає в тому, що саме склад злочину є єдиною, необхідною, достатньою та законною підставою кримінальної відповідальності². Крім того, склад злочину виконує також процесуальну, розмежувальну та гарантійну функції. Кожен склад злочину являє собою не тільки сукупність об'єктивних і суб'єктивних ознак, а й їх органічну єдність, яка ґрунтується на тому, що кожен злочин як акт людської поведінки є єдиним за своєю природою. Проте в літературі вже давно відзначалося, що склад злочину зазвичай включає у себе лише деякі риси об'єкта, суб'єкта, об'єктивної та суб'єктивної сторін, які є необхідними і достатніми для визнання даного діяння злочином³. Справа в тому, що злочин як соціальне явище об'єктивної дійсності за своїм змістом є більш ширшим поняттям, ніж його склад. Тому ознаки складу злочину не в змозі забезпечити врахування всіх особливостей злочинних діянь, які мають значення для визначення ступеня їх суспільної небезпечності, притягнення до кримінальної відповідальності та призначення співрозмірного покарання.

З огляду на те, що склад злочину є лише одним з елементів кримінально-правової характеристики, в її структурі не треба окремо перелічувати всі ознаки складу, бо як відомо, їхня кількість може бути різною для певного виду злочину. Достатньо зазначити, що обов'язковими для всіх складів є: об'єкт злочину, суспільно небезпечне діяння, вина, загальні ознаки суб'єкта злочину.

Слід також відзначити, що серед ознак складу злочину можна виділити ті, які мають визначальне (вирішальне) значення для кваліфікації та його відмежування від суміжних видів злочинів. Коло цих ознак щодо різних злочинів не є однаковим. Проте в переважній більшості випадків злочини відрізняються один від одного за об'єк-

¹ Склад злочину слід розглядати як певну кримінально-правову модель, що формується на підставі закону про кримінальну відповідальність, практики його застосування, теоретичного аналізу ознак злочину.

² Щодо змісту кримінальної відповідальності див.: Баулін Ю. В. Звільнення від кримінальної відповідальності. — К., 2004.

³ Див.: Трайнин А. Н. Общее учение о составе преступления. — М., 1957. — С. 59; Кудрявцев В. Н. Теоретические основы квалификации преступлений. — М., 1963. — С. 82.

тивною стороною. Тому при визначенні злочинів законодавець прагне відобразити в кримінально-правовій нормі саме ознаки об'єктивної сторони, в першу чергу суспільно небезпечне діяння. Крім того, скажімо, стосовно злочинів проти власності, важливе значення має спосіб вчинення злочину. В окремих випадках вирішального значення для кваліфікації набувають ознаки суб'єктивної сторони (вчинення одного і того ж діяння умисно або з необережності тягне за собою кваліфікацію за різними статтями КК). В злочинах, що можуть вчинюватися лише певними особами, вирішального значення набувають також ознаки спеціального суб'єкта.

Сутність вчиненого діяння визначається його **суспільною небезпечністю**. «Небезпека заподіяння шкоди суспільним відносинам є безпосереднім підґрунтям норм кримінального права»¹. Тому злочинним можна визнати тільки таке діяння, яке за своїм змістом є суспільно небезпечним². Суспільна небезпечність полягає в тому, що діяння або спричиняє шкоду відносинам, що охороняються кримінальним законом, або містить у собі реальну можливість заподіяння такої шкоди³. За своєю соціальною сутністю суспільна небезпечність — це об'єктивно-суб'єктивна категорія, яка визначається сукупністю всіх обов'язкових елементів складу злочину⁴. В літературі вже відзначалося, що кримінологічним підґрунтям складу злочину є сукупність елементів реального суспільно небезпечного діяння, котре, в свою чергу, є головним кримінологічним підґрунтям змісту кримінально-правової норми⁵.

Прийнято вважати, що суспільну небезпечність діяння «розлито» серед усіх ознак складу злочину, тобто суспільна небезпечність міститься в кожній ознаці складу. Це не зовсім так. Поряд з ознаками складу, кожна з котрих містить у собі частину суспільної небезпечності

¹ Филимонов В. Д. Криминологические основы уголовного права. — Томск, 1981. — С. 16.

² Див.: Курс уголовного права. Общая часть. Том 1: Учение о преступлении: Учебник для вузов / Г. Н. Борзенков, В. С. Комиссаров, Н. Е. Крылова и др. / Под ред. Н. Ф. Кузнецовой и И. М. Тяжковой — М., 1999. — С. 128.

³ Див.: Бажанов М. И. Уголовное право Украины. Общая часть: Конспект лекций. — Днепропетровск, 1992. — С. 20, 21; Уголовное право Украины. Общая часть: Учебник / М. И. Бажанов, Ю. В. Баулин, В. И. Борисов и др.; Под ред. профессоров М. И. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тация — 2-е изд., перераб. и доп. — Х., 1999. — С. 44.

⁴ Див.: Трайнин А. Н. Общее учение о составе преступления. — М., 1957. — С. 78; Кудрявцев В. Н. Объективная сторона преступления. — М., 1960. — С. 48; Курс уголовного права. Общая часть. Том 1: Учение о преступлении. — С. 138.

⁵ Див.: Филимонов В. Д. Вказ. праця. — С. 85.

діяння, є й такі, які самі по собі ніякої суспільної небезпечності не становлять. Ніякої суспільної небезпечності не може бути, наприклад, в об'єкті злочину, немає її і в низці інших ознак складу злочину¹. Крім того, суспільна небезпечність може визначатися також ознаками, що знаходяться за межами складу злочину (наприклад, суспільно небезпечні наслідки при розбої). Разом з тим треба звернути увагу на те, що в кримінальному законі суспільна небезпечність визначається саме ознаками злочину, які входять в систему складу злочину.

Основними рисами суспільної небезпечності є її характер і ступінь. Під характером суспільної небезпечності розуміється її якісна властивість, а під ступенем — кількісна характеристика². «Соціальний зміст злочину міститься в характері та ступені суспільної небезпечності»³.

Суспільна небезпечність діяння визначається перш за все важливістю, значущістю тих суспільних відносин, на які воно посягає (об'єктом), а також тими наслідками (шкодою, збитком), які настають чи можуть настати⁴. Істотне значення для з'ясування суспільної небезпечності злочину мають також характер вини особи, особливості самого суспільно небезпечного діяння, а в окремих випадках — особливості його суб'єкта⁵.

Незважаючи на те що суспільна небезпечність є одним із факторів соціальної обумовленості, вважаємо за необхідне виділити її в системі елементів кримінально-правової характеристики, оскільки вона має значення не тільки для встановлення та збереження кримінально-правової заборони діянь певного виду. Важливе значення має також суспільна небезпечність конкретного вчиненого діяння. Крім того, за допомогою суспільної небезпечності можна відмежувати злочин від кола діянь, передбачених ч. 2 ст. 11 КК. Цей елемент кримінально-

¹ Див.: Филімонов В. Д. Вказ. праця. — С. 89.

² Див., напр.: Карпушин М. П., Курляндский В. И. Уголовная ответственность и состав преступления. — М., 1974. — С. 97; Уголовное право Украины. Общая часть. 1999. — С. 45; Пинаев А. А. Курс лекций по общей части уголовного права. Книга 1. «О преступлении». — Х., 2001. — С. 41.

³ Кузнецова Н. Ф. Преступление и преступность. — М., 1969. — С. 54.

⁴ Див.: Карпец И. И. Уголовное право и этика. — М., 1985. — С. 102; Беляев Н. А. Уголовно-правовая политика и пути ее реализации. — Л., 1986. — С. 72, 73; Гизимчук С. В. Уголовная ответственность за нарушение правил, норм и стандартов, касающихся обеспечения безопасности дорожного движения: Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. — Х., 1999. — С. 26, 27; Пинаев А. А. Вказ. праця. — С. 40.

⁵ Див.: Ковалев М. И. Понятие и признаки преступления и их значение для квалификации. — Свердловск, 1977. — С. 29.

правової характеристики має враховуватися і при призначенні покарання (відповідно до п. 3 ч. 1 ст. 65 КК).

Протиправність злочину означає передбачення його в кримінальному законі. Вона пов'язана із суспільною небезпечністю: є суб'єктивним виразом об'єктивної, реальної небезпечності діяння для суспільних відносин, її законодавчої оцінки. Тому кримінальна протиправність — юридична, правова оцінка суспільної небезпечності, закріплена в законі¹.

Протиправність дії (бездіяльності) виражається в законі про кримінальну відповідальність по-різному. Можна виділити два основні випадки, відомі кримінальному законодавству:

1) *пряма (безпосередня) кримінальна протиправність*, коли відповідна дія (бездіяльність) безпосередньо забороняється кримінальним законом незалежно від того, чи заборонена вона також нормами інших галузей права. В такому разі встановлення заборони, передбаченої такими кримінально-правовими нормами, відбувається без конкретного зв'язку з іншими галузями права. Положення інших галузей права в цих випадках лише зумовлюють необхідність встановлення кримінально-правової заборони. Діяння, заборона на вчинення (невчинення) якого міститься в таких кримінально-правових нормах, є очевидним, елементарним для усвідомлення його суспільної небезпечності. Вчинити його може практично будь-яка особа, що має загальні ознаки суб'єкта;

2) *змішана протиправність*, коли діяння забороняється в кримінальному порядку в зв'язку з тим, що воно визнане протиправним нормами іншої галузі права. Такі випадки становлять особливий інтерес. У цьому разі для відтворення заборони в кримінально-правовій нормі законодавець, конструюючи її, використовує бланкетну диспозицію. В диспозиції заборона повторюється лише загальним чином (наприклад, практично всі норми, розміщені в розділі Х Особливої частини КК «Злочини проти безпеки виробництва», мають такі диспозиції). Що стосується конкретних заборон певного виду людської поведінки, то вони формулюються у нормах інших галузей законодавства. Використовуючи регулятивні норми цих галузей, законодавець також вказує в них суб'єктам суспільних відносин на серйозні правові наслідки, які чекають на порушника, включаючи кримінально-правові санкції.

¹ Див.: Кримінальне право України: Загальна частина: Підручник / М. І. Бажанов, Ю. В. Баулін, В. І. Борисов та ін.; За ред. професорів М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. — К.; Х., 2001. — С. 69.

Тому, якщо розмірковувати про функціональне призначення такого виду кримінально-правових норм, то головним для них є не заборона вчинення діяння (така заборона вже була конкретно зазначена в регулятивній нормі), а *загроза застосування серйозних юридичних санкцій*. Крім того, можна виділити ще одну особливість таких норм КК. Вчиняючи діяння, заборонене нормою КК, яка має бланкетну диспозицію, суб'єкт *порушує вимоги, що містяться у регулятивній нормі* іншої галузі законодавства. До цих вимог і відсилає норма КК, коли виникає питання про її застосування.

Соціальна обумовленість. Об'єктивні соціальні потреби формують зміст закону про кримінальну відповідальність не безпосередньо, а проходячи через свідомість і волю законодавця. Тому закони про кримінальну відповідальність можуть адекватно відображати суспільну потребу або недостатньо відповідати цій потребі, досягати чи не досягати поставлених законодавцем цілей¹. Отже, великого значення набувають встановлення відповідності кожної кримінально-правової норми потребам суспільства та констатація ефективності її дії.

Соціальна обумовленість і ефективність кримінального законодавства, його норм та інститутів являють собою широку проблему, котра може бути досліджена з різних боків, в різних аспектах і напрямках. Але основним її аспектом, напрямком є *розкриття і вивчення факторів*, що впливають на створення норм та інститутів кримінального законодавства та на їх ефективність². «Вказані фактори створюють у своїй сукупності соціологічний субстрат кримінально-правової норми, підтверджуючи тим самим генетичну природу кримінального права»³. Як відзначає В. Орехов, «повний відрив, протиставлення соціального і правового, їх розгляд як не пов'язаних та взаємовиключаючих одне одного понять — означали б позбавлення кримінально-правових досліджень соціального статусу, повернення науки кримінального права на позиції догматизму, на шлях коментаторства і тлумачення окремих правових норм та інститутів»⁴.

Визначення факторів, які зумовлюють встановлення (існування, збереження) кримінальної відповідальності, становить певні труднощі

¹ Див.: Кузнецова Н. Ф., Злобин Г. А. Социальная обусловленность уголовного права и научное обеспечение нормотворчества // Сов. государство и право. — 1976. — № 8. — С. 76.

² Див.: Орехов В. В. О социологических исследованиях в уголовном праве // Вестник ЛГУ. — 1991. — Сер. 6. — Вып. 1 (№6). — С. 67.

³ Коробеев А. И. Советская уголовно-правовая политика. — Владивосток, 1987. — С. 64, 65.

⁴ Орехов В. В. Вказ. праця. — С. 66.

не тільки для законодавця, а й для представників науки кримінального права. По-перше, різні автори неоднаково іменують ці фактори, називаючи їх підставами, принципами, умовами, завданнями, критеріями. По-друге, існує різна кількість зазначених факторів для констатації соціальної обумовленості кримінально-правової норми. А. Коробеев відзначає, що цих факторів налічується близько двадцяти, до того ж у процесі криміналізації деяких специфічних видів суспільно небезпечної поведінки, наприклад необережної, пов'язаної з використанням сучасної техніки, пропонується враховувати ще більшу кількість підстав¹.

Суспільно небезпечні наслідки та інші обставини вчинення злочинів, що знаходяться поза межами складу певного виду злочинів, але притаманні їм вчиненню. Під час вчинення злочину можлива ситуація, коли в поведінці особи наявні всі ознаки певного складу злочину, але фактично вона не досягла того злочинного результату, якого прагнула, і, як наслідок, не спричинила реальної шкоди певним суспільним відносинам. Ця ситуація може скластися у разі вчинення злочину з усіченим складом, коли законодавець переносить момент його закінчення на одну з попередніх стадій. Так, розбій є закінченим злочином із моменту нападу, тобто з моменту застосування насильства, незалежно від того, вдалося винному заволодіти майном чи ні. Проте факт реального спричинення суспільно небезпечних наслідків у вигляді майнової шкоди має істотне значення для встановлення ступеня суспільної небезпечності вчиненого розбою і призначення покарання, а відтак, такі наслідки мають враховуватися під час кримінально-правової характеристики цього злочину. Така сама ситуація виникає і під час вчинення злочину з формальним складом, коли для моменту його закінчення достатньо встановити вчинення суспільно небезпечного діяння (дії чи бездіяльності). Так, для моменту закінчення такого злочину, як державна зрада у формі шпигунства, достатньо встановити початок збирання відомостей, що становлять державну таємницю, або момент їх передачі. Для кваліфікації цього злочину не має значення, чи була спричинена реальна шкода таким суспільним відносинам, як суверенітет, територіальна цілісність або недоторканність, обороноздатність, державна, економічна або інформаційна безпека. Проте настання конкретних наслідків (наприклад, спричинення шкоди обороноздатності України) істотно підвищує ступінь суспільної небезпечності вчиненого злочину, а тому має бути враховано під час здійснення кримінально-правової характеристики державної зради.

¹ Див.: Коробеев А. И. Вказ. праця. — С. 65.

До інших обставин, що можуть супроводжувати злочин, можна, зокрема, віднести обставини на боці потерпілого¹ (наприклад, віктимна поведінка), а також мотивацію злочинної поведінки суб'єкта. Мотивація поведінки являє собою складну взаємодію зовнішнього соціального з внутрішніми психологічними процесами, яка відображається у вигляді потреб, інтересів, цілей, ціннісних орієнтацій суб'єкта, що в сукупності спонукають його до певної діяльності². Через мотиваційну систему оцінюються всі фактори зовнішнього середовища. В результаті взаємодії особи з соціальним середовищем набуваються соціальні потреби і досвід, які накопичуються. Надалі, під впливом зовнішніх факторів на психологічну систему особи, і формується мотив поведінки. Тобто мотивація являє собою певний процес, який передує формуванню мотиву. Як відзначає В. Філімонов, мотивація — це процес визначення особистістю характеру і спрямованості поведінки, процес формування її мотиву. Мотив є результатом цього процесу³. Визначати мотив вчинення злочину можуть різні потреби, інтереси, ціннісні орієнтації. Так, корисливому мотиву при крадіжці грошей може передувати і потреба у придбанні ліків для хворого родича, і прагнення отримати кошти для придбання туристичної путівки для подорожі за кордон. Такі випадки мають кваліфікуватися однаково (бо особа прагне протиправно одержати матеріальну вигоду), але ступінь суспільної небезпечності першої крадіжки буде значно меншою, ніж другої, через різний характер мотивації, яка передувала формуванню корисливого мотиву. Таким чином, мотивація впливає на ступінь суспільної небезпечності вчиненого злочину, а відтак, повинна відображатися в його кримінально-правовій характеристиці.

Особа злочинця. Кожна людина, яка вчинила злочин, є носієм багатьох соціально значущих якостей, серед яких для складу злочину мають значення лише вік, осудність і, в окремих випадках, ознаки спеціального суб'єкта. Більш ширше коло соціально значущих якостей особи, яка вчинила злочин, утворює поняття «особа злочинця».

¹ Про обставини на боці потерпілого див., напр.: *Сенаторов М. В.* Проблеми урахування обставин, пов'язаних із потерпілим, при кваліфікації злочинів проти життя та здоров'я особи // Кримінально-правова охорона життя та здоров'я особи: Мат. наук.-практ. конф. 22–23 квіт. 2004 р. / Редкол.: Сташис В.В. (голов. ред.) та ін. — К.; Х., 2004. — С. 87–89.

² Див.: *Гиляев Ф. Г.* Социально-психологические, уголовно-правовые и криминологические аспекты вины. — Уфа, 1978. — С. 26.

³ Див.: *Филимонов В. Д.* Вказ. праця. — С. 115.

Це питання виступає як міжгалузева проблема, котру досліджують кримінологія, кримінально-виконавче право, криміналістика, судова психологія, пенітенціарна педагогіка та ін. Особа злочинця має значення і для кримінального права¹. В деяких випадках кримінальний закон надає істотного значення якостям особи, які знаходяться поза межами складу злочину. Перш за все це стосується таких проблем, як індивідуалізація покарання та звільнення від кримінальної відповідальності і покарання. Так, деякі обставини, що перелічуються в ст.ст. 66, 67 КК, стосуються особи злочинця, а не суб'єкта злочину (неповнолітній, вагітна жінка, повторність або рецидив злочинів, стан сп'яніння), тобто особа злочинця має певний «запал» суспільної небезпечності². В ч. 2 ст. 64 КК встановлено, що довічне позбавлення волі не застосовується до осіб, які вчинили злочини у віці до 18 років, і до осіб у віці понад 65 років, а також до жінок, що були у стані вагітності під час вчинення злочину або на момент постановлення вироку. Крім того, вимога враховувати особу винного є однією з загальних засад призначення покарання (п. 3 ч. 1 ст. 65 КК). Таким чином, особа злочинця повинна враховуватися при призначенні покарання, а відтак, входить до структури кримінально-правової характеристики злочинів.

Кримінально-правові характеристики злочинів окремих видів містять відомості, що безпосередньо належать до конкретного масиву злочинів. Підґрунтям поділу кримінально-правової характеристики на види є кримінально-правова класифікація злочинів за об'єктом охорони. Хоча в кримінальному праві існують декілька критеріїв класифікації злочинів, вважаємо за можливе віддати перевагу саме об'єкту, оскільки головним чином за цим критерієм побудована Особлива частина КК України, а отже, саме він має вирішальне значення для побудови системи кримінально-правових характеристик злочинів.

Тому серед кримінально-правових характеристик можна виділити родову кримінально-правову характеристику злочинів (в основі якої знаходиться їх спільний родовий об'єкт), групову кримінально-правову характеристику злочинів (в основі якої знаходиться груповий об'єкт), а також безпосередню кримінально-правову характеристику злочинів, які посягають на тотожні суспільні відносини (в основі якої знаходиться безпосередній об'єкт). Слід зазначити, що чим нижчим є рівень узагальнення кримінально-правової характеристики (тобто

¹ Див.: Курс уголовного права. Общая часть. Том 1: Учение о преступлении. — С. 287, 288.

² Див.: *Пинаев А. А.* Вказ. праця. — С. 103.

чим менша група злочинів, що характеризується), тим ширшими є можливості визначення спільних для даної групи значущих особливостей (що мають значення для з'ясування їх соціальної та юридичної природи (сутності), суспільної небезпечності, змісту ознак, кримінальної відповідальності, призначення покарання тощо) і відповідно тим більшим є практичне значення певної кримінально-правової характеристики.

За своєю юридичною природою кримінально-правова характеристика злочину являє собою абстрактне наукове поняття, необхідне для пізнання такого соціально-негативного явища, як злочин.

Надійшла до редколегії 18.03.05

М. Панов, аспірант Інституту вивчення проблем злочинності АПрН України

Об'єкт незаконних дій з документами на переказ, платіжними картками та іншими засобами доступу до банківських рахунків, обладнанням для їх виготовлення (ст. 200 КК України)

Одним з найбільш важливих показників суспільної небезпечності злочину (в тому числі розглядуваного), її якісною характеристикою¹ виступає об'єкт злочину². Саме він визначає соціальну і юридичну сутність злочину, його об'єктивні і суб'єктивні ознаки, дає змогу встановити межі дії кримінально-правової норми, відмежовувати злочинні діяння від незлочинних, правильно кваліфікувати діяння, а також розмежовувати суміжні злочини³. В зв'язку з цим аналіз об'єкта злочину

¹ Див.: *Карпушин М. П., Курляндский В. И.* Уголовная ответственность и состав преступления. — М., 1974. — С. 89–102; *Брайнин Я. М.* Основные вопросы общего учения о составе преступления. — К., 1964. — С. 34; *Ляпунов Ю. И.* Общественная опасность деяния как универсальная категория советского уголовного права. — М., 1989. — С. 113.

² Див.: *Кривоченко Л. Н.* Классификация преступлений: Учеб. пособ. — Х., 1979. — С. 21–22; Кримінальне право України. Загальна частина: Підручник / За ред. М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. — К., 2001. — С. 67–68.

³ Див.: *Тацій В. Я.* Объект и предмет преступления в советском уголовном праве. — Х., 1988. — С. 115 і наст.

чину, передбаченого ст. 200 КК України, надасть можливість вирішити широке коло питань, які мають важливе кримінально-правове значення. Тим часом на сьогодні ця проблема достатньо не досліджена. Вирішення її є метою цієї статті.

Відносно поняття об'єкта злочину в науці кримінального права існують різні точки зору. Так, деякі вчені вважають, що об'єктом злочину виступають соціально-значущі цінності, які охороняються кримінальним законом¹, інтереси чи блага, на які посягає особа, яка вчиняє злочин, та яким у результаті вчиненого діяння заподіюється або *може бути* заподіяна шкода². До цієї групи правознавців близько примикають і ті дослідники, які розглядають об'єкт злочину як правове благо³. Але більшість фахівців слушно, на наш погляд, відстоюють думку, згідно з якою об'єктом будь-якого злочину є суспільні відносини. Вважаємо, що проблема об'єкта злочину як суспільних відносин достатньо глибоко і фундаментально досліджена Б. Нікіфоровим, Є. Фроловим, В. Глістіним, В. Тацієм та ін., позиція стосовно об'єкта як суспільних відносин є найбільш переконливою і не вимагає суттєвих додаткових доказів⁴. Тут лише зазначимо, що поняття «суспільні відносини», як об'єкт злочину з огляду його обсягу і змісту є більш ємким і не виключає, а навпаки, змістовно включає в себе тією чи іншою мірою правоохоронювані блага й інтереси та цінності, а відтак, з точки зору наукового підходу є найбільш прийнятним. Тому в межах цієї статті ми виходимо з визнання того, що об'єктом злочину виступають суспільні відносини, які поставлені під охорону кримінального закону і яким злочинним заподіюється істотна шкода або створюється загроза її заподіяння⁵.

¹ Див.: *Матишевський П. С.* Кримінальне право України. Загальна частина. — К., 2000. — С. 68–73.; *Фесенко Е. В.* Злочини проти здоров'я населення та системи заходів з його охорони. — К., 2004. — С. 47–51.

² Див.: Курс уголовного права. Общая часть. Т. 1./ Под ред. Н. Ф. Кузнецовой, И. М. Тяжковой. — М., 2002. — С. 209.

³ Див.: *Гавриш С. Б.* Кримінально-правова охорона довкілля в Україні. — К., 2002. — С. 19–65.

⁴ Див.: *Никифоров Б. С.* Объект преступления для определения меры наказания по советскому уголовному праву // Тр. ВЮА. — 1949. — Вып. 13; *його ж.* Объект преступления по советскому уголовному праву. — М., 1960. — С. 8–133; *Фролов Е. А.* Объект уголовно-правовой охраны и его роль в организации борьбы с посягательствами на социалистическую собственность: Автореф дис... д-ра юрид. наук — Свердловск, 1971. — С. 8–35; *Глистин В. К.* Проблема уголовно-правовой охраны общественных отношений. — Л., 1979. — С. 3–63; *Тацій В. Я.* Вказ. праця. — С. 6–65, 104–114.

⁵ Див.: Кримінальне право України. Загальна частина. — С. 89–101.